

Nr 250.

Av herr Bergman, i anledning av Kungl. Maj:ts proposition angående omorganisation av det högre skolväsendet m. m.

Ingenting är i en folkstyrd stat viktigare än en allmän och gedigen folkbildning. Endast under förutsättning av en sådan är folket i stånd att utnyttja demokratiens förmåner. Grundprinciperna för ett demokratiskt samhälles bildningsarbete, såsom jag ser dem, skulle jag vilja uttrycka i följande satsar:

1) Hela folket, ej blott vissa klasser, har rätt att genom samhällets försorg få inhämta vetande och allmän bildning. Den bildningsgrund, som lägges genom samhällets försorg, bör vara enhetlig och gemensam (bottenskoledkravet).

2) Vägen till fortsatt högre utbildning skall stå öppen för en var i mån av hans personliga förutsättningar utan avseende på social och ekonomisk ställning. (»Fri väg för den duglige.») Detta viktiga önskemål är givetvis av samhällsekonomiska skäl icke möjligt att i full utsträckning förverkliga, men vad samhället i detta syfte kan göra, bör göras.

3) Undervisningens teknik skall vara ändamålsenlig och så avpassad, att ingen onödig tidsutdräkt fördröjer de ungas inträde i lämplig tid på de olika levnadsbanorna.

Till de två första synpunkterna har den föreliggande kungl. propositionen allvarligt sökt taga hänsyn, men knappast i samma mån till den tredje. Denna är dock i en tid som vår med dess allt mer tvingande krav på effektivitet och nationalekonomiskt tillvaratagande av våra andliga och materiella tillgångar absolut ofrånkomlig. Varje åtgärd, som förlänger den i vårt land redan nu överklagade längden av studietiden, är otidsenlig. Samtidigt måste det noga tillses, att bildningsnivån på intet sätt sänkes. Enligt min övertygelse kan genom reformer i det inre skolarbetet det allmänna bildningsresultatet höjas utan förlängning av studietiden. Detta problem är ett av tidens viktigaste på detta område, och det är med glädje, som man finner, att vissa sidor därav äro föremål för Kungl. Maj:ts särskilda intresse.

Den föreliggande propositionen innehåller emellertid en så stor mängd viktiga förslag av särdeles genomgripande och följdiger karaktär, att det säkerligen kommer att bli förenat med stora svårigheter att under de korta veckor, som stå till buds för behandlingen inom utskott och riksdag, komma till ett så definitivt resultat i alla punkter, som i propositionen synes vara åsyftat. Det torde därför vara rådligt att dels fatta beslut om sådana i propositionen

framställda förslag, som kunna anses mogna för definitivt avgörande, dels i andra, starkt omstridda frågor inskränka sig till experimentella anordningar i syfte att på praktikens väg pröva sig fram till ett säkrare omdöme om de ändamålsenligaste vägarna för dessa frågors definitiva lösning.

Det råder säkerligen, praktiskt taget, ingen meningsskiljaktighet, i varje fall icke bland flertalet av riksdagens ledamöter, eller av folkskolans och läroverkens lärarekårer, därom, att folkskolan bör vara bottenskola i den mening, att den bör åt hela det uppväxande släktet i stort meddela den första, grundläggande undervisningen. Den som nödvändigt vill eller i vissa undantagsfall av giltig anledning finner sig nödsakad att meddela sina barn annan förberedande undervisning må givetvis i ett fritt samhälle ha rätt därtill, men han kan ej begära, att samhället, som bekostar en för alla tillgänglig sådan undervisning, skall ikläda sig även kostnaden för sådan parallell separat undervisning, i all synnerhet om den skulle vara i något avseende klassbetonad. (Härav följer, att jag avvisar statsunderstöd åt t. ex. privat småskola, utom i något särskilt fall för pedagogiska försöks anställande.)

Meningsskiljaktighet råder icke heller därom, att folkskolan successivt har utvecklats till allt större förmåga att meddela en grundläggande bildning åt alla och att den därför blivit i stånd att övertaga en del av de tidigare inrättade högre skolornas begynnelseundervisning. Ett uttryck för denna övertygelse var riksdagens beslut redan 1868 att indraga den dåvarande första klassen (det högre läroverket var då 10-klassigt). Ett annat uttryck för samma övertygelse är andra kammarens ej mindre än 4 gånger fattade beslut om även den nuvarande första klassens indragning (med en sådan anordning skulle det högre läroverket, som nu är 9-klassigt och bygger på inträdeskunskaper motsvarande dem som inhämtas i folkskolans tredje klass, bli 8-klassigt och byggas på folkskolans fjärde klass; språkundervisningens början skulle alltså uppskjutas ett år).

Ett ytterligare uttryck för tilltron till folkskolans bärkraft så till vida är även den nuvarande läroverkslärarkårens så gott som enhälliga anslutning till just sistnämnda program.

Men sedan upphör överensstämmelsen.

Under de senaste c:a 20 åren har med stigande energi från många, sannolikt de flesta av folkskolans representanter gjorts gällande, att den numera sexåriga folkskolan skulle i sin helhet göras obligatorisk och det högre läroverket uppbygges på dess grund, med bortskärande av bägge dess lägsta klasser. Detta program upptogs år 1918 av skolkommissionen.

Mot detta program har läroverkslärarkåren med få undantag, man kan nästan säga praktiskt taget enhälligt, starkt opponerat sig.

Det är ett misstag, om man tror, att denna opposition är inspirerad av någon ovilja med folkskolan. Tvärtom vittnar snart sagt varje blad av vår svenska folkskolas historia om den största sympati och omvårdnad om folkskolan och dess utveckling från flertalet av de läroverkslärare, som på något

sätt kunnat öva något inflytande i detta avseende, vare sig som riksdagsmän, kommunalmän, skolstyrelseledamöter eller på annat sätt. Ja, den svenska folkskolan kan till och med utan överdrift sägas från början vara en skapelse av män, som ägnat en väsentlig del av sin verksamhet åt det högre skolväsendet, en skapelse icke blott utförd på beställning av dem som ett slags experter utan med liv och själ frammanad genom deras varmhjärtade och energiska propaganda.

Folkskola och läroverk stå båda i samhällets tjänst. De äro icke avsedda att vara olika klassers bildningsanstalter. Den ena är principiellt lika demokratisk som den andra, i det båda stå öppna för alla samhällsklasser. Läroverket mottager visserligen ett mera begränsat antal lärjungar, men urvalet beror på de ådagalagda kunskaperna vid en inträdesprövning och icke på föräldrarnas sociala ställning. Att det oaktat den sociala överklassens söner i större mängd förekomma i läroverken beror givetvis på ekonomiska förhållanden, som ha föga eller intet att skaffa med dessa skolors organisationsformer. Att städernas befolkning blir mer gynnad, är också oundvikligt, då läroverken måst förläggas i städerna. Med arbetarklassens förbättrade ekonomiska förhållanden stiger märkbart frekvensen av arbetarsöner i läroverken. Den fattige arbetarens eller lantmannens son går före den rike fabriksägarens eller den högre ämbetsmannens, om den förre befinnes överlägsen i kunskaper och begåvning vid inträdesprövningen. Så har det alltid varit i vårt land, och därför hava så många av vår kulturs mest betydande personligheter, framvuxna ur »stubbotan rot», för att tala med Linné, fostrats i dessa läroverk, vilkas ärofulla insats i vårt nationella liv, trots deras mångfaldiga brister, knappast kan överskattas. I stort sett har undervisningen varit kostnadsfri, det är först under de senare årtiondena som terminsavgifter börjat upptagas, om man bortser från den lilla avgiften till ljus- och vedkassan. De obemedlade befrias alltid från andra avgifter. Även denna avgift borde försvinna.

Våra läroverks grundläggande organisation är ett verk av Gustav Adolf och Sveriges bästa män under 1600-talets förra hälft. Denna tids bildningssträvan hade en verkligt demokratisk karaktär, i det man på allt sätt uppmunttrade fattiga, begåvade ynglingar. 1600-talets gymnasier voro till stor del besökta av allmogesöner, som i sina hemvävda vadmalskläder och med sin hemifrån medförda matsäckskista, kompletterad vid faderns marknadsbesök i staden, icke hade så svåra ekonomiska problem att brottas med som deras likar i våra dagar. Även vid universitetet kom detta demokratiska drag till synes. Gustav Adolf förordnade, att ej mindre än 100 medellösa studenter (ett i förhållande till den tidens studentsiffror betydande antal) skulle åtnjuta fritt bord i ett s. k. kommunitet vid Uppsala akademi, vars framtid han för övrigt säkerställde genom gåvan av sina personliga arvgods, den största kulturdonation i vårt land före Alfred Nobels dagar. Samma system, ehuru i något mindre skala, föreskrev han även vid det år 1632 instiftade universitetet i

Dorpat, vars statuter över huvud blevo de samma som de uppsaliensiska. Den äldsta studentmatrikeln i Dorpat upptager massor av svenska allmogesöner.

Den tidens ledande svenska män voro i många stycken långt före sin tid och saknade icke heller sinne för en allmännare, folklig bildning. Johan Skytte, Gustav Adolfs lärare, stiftade ej blott Skytteanska professuren i Uppsala utan även folkliga skolanstalter, av vilka en består än i dag, och under sin generalguvernörstid i Balticum inrättade han icke blott gymnasier, utan t. o. m. verkliga folkskolor på flera ställen. Jag har sett de ännu skönjbara spåren efter dem därute och hört folket välsigna deras minne.

Dessa ansatser till en folkskoleorganisation fullföljdes emellertid ej under de närmaste generationerna så, som man på Gustav Adolfs tid synes ha tänkt sig. Först tvåhundra år senare upptogs tanken med ny kraft och i vidare omfattning i den nydaningens tid som följde på 1809 års händelser. 1842 års folkskolestadga är det betydelsefulla monumentet över den tidens folkbildningssträvan. Sedan dess har den svenska folkskolan utvecklats på ett verkligt storartat sätt och utgör nu en bildningsmakt i vårt samhälle av alltjämt växande betydelse. Dess utveckling har givetvis blivit ojämn allt efter skilda orters olika möjligheter och skolintresse. Men i stort sett har folkskolan dock utefter hela linjen gått i sådan grad framåt, att den kunnat övertaga mer och mer av den tidigare läroverksundervisningens uppgifter, och en viss parallellism har därav i våra dagar blivit följden.

Det är alldeles riktigt, att en stor del av de kunskaper, som meddelas i de nuvarande läroverkens bägge första klasser, numera även meddelas i folkskolan, och det är helt naturligt, att man då frågar sig, om det allmänna har råd att hålla två parallella skolor för samma slags undervisning, när nu folkskolan mångenstädes är så framskriden, att den är villig att övertaga denna undervisning. Det är detta betraktelsesätt, som avväpnat det tidigare motståndet mot första klassens indragning. Varför är man ej konsekvent? kan det frågas. Gäller icke samma logik även andra klassen?

Nej, icke i allo. En av huvudsvårigheterna ligger däri, att folkskolan icke meddelar undervisning i främmande språk. I läroverken studerar man redan i de bägge första klasserna ett sådant, och undervisningen däri är en viktig huvudsak, vilken förutom sitt egentliga syfte bidrager att ge fasthet åt även den svenska språkläran. Kan man då icke uppskjuta språkundervisningen? Förvisso är det möjligt, men endast genom studietidens förlängning. Vanskligheten i detta avseende är stor i ett land som vårt, där minst två främmande språk, engelska och tyska, måste inhämtas av den, som gör anspråk på att äga högre allmänbildning, och där det dessutom måste anses som en allvarlig brist att ej, åtminstone i någon mån, känna även ett för de internationella förbindelserna och för övrigt med hänsyn till sitt kulturvärde så betydelsefullt språk som franskan.

Kritiken mot ett generellt uppbyggande av den högre skolan på sexårig folkskolas grund utgår uteslutande från rent praktiska utgångspunkter. Folk-

skolan måste, på grund av sin uppgift att vara en hela folkets skola, röra sig med ett mycket stort lärjungematerial, som innesluter alla nyanser av studiebegåvning såväl som ock alla nyanser av studietröghet. Det är då självklart, att dess arbetstakt måste bli långsam: det blir givetvis icke så, att de bästa studiebegåvningarna påskynda farten, utan i stället så, att de trögaste fördröja den. Det måste anses opraktiskt att tvinga den, som lätt kan på kortare tid tillägna sig vissa kunskaper, att sitta flera år längre. En vanlig sexårig folkskolekurs blir för de bästa studiebegåvningarna ett mycket lätt arbete och innebär för dem delvis ett förslösande av dyrbar tid. En på sexårig folkskola byggd realskola skulle enligt förslaget bli fyraårig. På fyra år skulle utom allt annat viktigt lärostoff två främmande språk och eventuellt även grunderna av ett tredje hinna genomgå. Var den sexåriga folkskolekursen lätt, blir här i stället den fyraåriga mellanskolan synnerligen betungande, framför allt för flickor i de för dem ömtåligaste åren, om det verkligen är meningen att ordentligt lära sig något nämnvärt av de främmande språken. Det vet var och en, som har erfarenhet i språkundervisning.

Det skulle kunna tänkas ett sätt att råda bot för den sexåriga bottenskolans olägenhet i anförda avseenden. Det vore, om dels en begynnande språkundervisning kunde förekomma i folkskolans högre klasser, för dem som önskade från sjätte klassen övergå till högre skola, och dels en differentiering av lärjungarna kunde ske, så att endast de, som ägde förutsättningar att snabbare genomgå de nödiga kurserna, deltog i undervisningen på en sålunda differentierad linje. Men mot den sistnämnda anordningen hava från olika håll, både från folkskolans målsmän och från läroverkens, vissa vägande invändningar gjorts. Tanken borde dock upptagas till prövning.

Lättare vore likväl måhända att lösa svårigheten på det sättet, att folkskolan i viss mån, så att säga, flyttade in i läroverket, därigenom att folkskol-lärare kunde få meddela undervisning på läroverkens begynnelsestadium, var-till de säkerligen skulle äga kompetens utom när det gäller främmande språk. En sådan anordning skulle knyta folkskola och läroverk närmare samman och vore väl förenlig med programmet fyraårig grundskola och femårig realskola. Även denna tanke synes förtjänt att upptagas till prövning.

Generaldirektör Bergqvist yttrar i sitt arbete »Våra skolor» (sid. 285) bl. a. följande:

»Vi förfoga ej ännu över ett nog mångsidigt erfarenhetsmaterial i fråga om den inverkan ett skolsystem med sexårig grundskola kan komma att utöva på arbetet i folkskolan. Vår nuvarande folkskola är stadd i en stark yttre och inre utveckling. Det är av vikt för det pågående nydaningsarbetet, att detta får i möjligaste mån fortgå utan störande organisatoriska ingrepp. Genomföres reformen i en utsträckning, som icke motsvarar folkskolans nuvarande förmåga att inträda som grundskola eller som medför en alltför kännbar förlängning av studietiden, föreligger faran, att privata, klassbetonade skolor kunna i en osund utsträckning uppkomma.»

Denna en eminent sakkunskaps erinran bör icke få förklinga obeaktad.

Generaldirektören föreslår i anslutning till detta resonemang, att man vid större realskolor i olika delar av landet anordnar försök med *tre* parallella organisationstyper: en sexklassig, en femklassig och en fyraklassig, av vilka den första typen skulle bygga på folkskolans tredje, den andra på dess fjärde, den tredje på dess sjätte klass. Experiment äro givetvis bra, men ett till den grad söndersplittrat system, som dessa tre parallellförsök skulle innebära, förefaller väl förvirrande. Då numera meningarna synas ganska utkristalliserade, i det man allt mer samlar sig om alternativen fyraårig grundskola med femårig realskola eller sexårig grundskola med fyraårig realskola, synes ett fortsatt experiment med den nuvarande typen treårig grundskola vara obehövt. Tiden förefaller mogen för realiserande av det gamla önskemålet första klassens indragning vid läroverken.

Den kungl. propositionen bibehåller i stor utsträckning den nuvarande sexåriga realskolan på treårig folkskolegrund, men uppenbarligen endast som ett provisorium. För min del är jag benägen att gå något radikalare till väga och i enlighet med andra kammarens gamla ståndpunkt definitivt indraga realskolans första klass, varigenom grundskolan alltså bleve fyraårig och realskolan femårig. Mistningen av ett år av den nuvarande språkundervisningen i den sexåriga realskolan finge i den blivande femåriga kompenseras dels med någon ökning av timantalet i de fem kvarvarande klasserna, dels med en metodiskt effektivare undervisning.

För att tillmötesgå ej mindre det sociala önskemål, som i propositionen så starkt understrykes, att särskilt åt landsbygdens barn skulle beredas möjlighet till längre kvarstannande i hemmet, än även behovet av praktisk prövning av systemet med den högre skolan anknuten till sexårig folkskola, borde emellertid, efter framställning av platsens kommunala representation, även denna organisationstyp få försökas på sådana orter, där behovet icke redan genom befintlig kommunal mellanskola (eller eventuellt lyceilinje, byggd på sexårig folkskola) vore tillgodosett.

Beträffande inträdesprövningen till realskolan synes det föga välbetänkt att inskränka den, för lärjungar från folkskolan, till att endast gälla modersmål och räkning. Ett rättvist urval efter de individuella studieförutsättningarna kunde därigenom äventyras.

Beträffande de föreslagna statsläroverken för flickor synes hänsyn i högre grad böra tagas till de erfarenheter, som vunnits i de nuvarande högre flickskolorna, så att dessa nya läroverk i avseende på studiegång och organisation icke alltför slaviskt kopiera gossläroverken, även om de i stort sett leda till samma bildningsmål.

I avseende på gymnasiets organisation i såväl goss- som flick- och samläroverk synes en revision önskvärd med hänsyn till den svaga utbildning, som, därest ej överansträngning skall inställa sig, synes kunna befaras vid de i förslaget ofta förekommande treåriga gymnasierna. En sådan revision synes

jämförelsevis lätt möjlig, om den grundas på systemet fyraårigt gymnasium med sådan anknytning till realskola eller kommunal mellanskola, att övergång till de olika gymnasielinjerna kan äga rum från realskolas eller mellanskolas näst högsta klass. Även treårigt gymnasium torde dock böra få förekomma, men närmast såsom en försöks- och undantagsform.

Emellertid synes i avseende på gymnasiets inre arbete det böra tagas i allvarligt övervägande, huruvida ej antalet ämnen på varje linje kunde ytterligare något minskas för att möjliggöra ökad grundlighet i de kvarvarande ämnena, samt huruvida ej genom införande av större individuell självverksamhet bland lärjungarna i förening med någon form av s. k. fri flyttning dels tidsvinst för vissa eller alla lärjungar, dels ock bättre förberedelse för både högskolestudier och livets praktiska uppgifter kunde vinnas.

I avseende på studentexamen föreslås i propositionen för närvarande ingen förändring. Men det vore önskvärt, att i en blivande prövning av hela gymnasiefrågan även denna punkt inginge, och att därvid toges i övervägande, huruvida ej i samband med en behöflig ämneskoncentration en delning av prövningen kunde företagas på det sätt, att examen i vissa ämnen finge avläggas tidigare än i avslutningsklassen.

Under hänvisning till vad sålunda anförts hemställes,

att riksdagen måtte

1) bifalla Kungl. Maj:ts proposition nr 116 i de delar, där den innefattar

a) dels förslag beträffande vissa förändringar vid högre lärarinneseminariet,

b) dels förslag om upprättande av ett lyceum och vissa lyceulinjer, anknutna till folkskolans sjätte klass,

c) dels övertagande från statens sida av de kommunala mellanskolorna å sju angivna orter på sätt i propositionen föreslås,

d) dels upprättande av fyra högre statsläroverk för flickor (dock med beaktande av vad om dessas organisation här ovan anförts),

e) dels slutligen godkännande av vissa villkor för bidrag till privatläroverken, i den mån dessa villkor ej beröras av tilläventyrs beslutade ändringar i den föreslagna skolorganisationen;

2) förklara sig i väsentliga delar godkänna de grundsatser föredragande departementschefen gjort gällande i avseende på skolans inre arbete, fysisk fostran och vidgade möjligheter för flickors tillträde till de allmänna läroverken, där förhållandena ej medgiva för dem anordnad särundervisning;

3) i avseende på realskolans anknnytning till folkskolan hos Kungl. Maj:t anhålla om nytt förslag till nästkommande riksdag, grundat *dels* på nuvarande första realskoleklassens indragning, i enlighet med andra kammarens upprepade gånger fattade beslut, och upprättande av en femårig realskola, byggd på folkskolans fjärde klass, *dels ock* på upprättande, efter Kungl. Maj:ts beprövande, å sådana läroverksorter, där den kommunala representationen därom anhåller samt kommunal mellanskola eller lyceilinje saknas, av fyraårig real-skolelinje, byggd på folkskolans sjätte klass;

4) i avseende på gymnasiets organisation, med godkännande av principen om den föreslagna utvidgade linjeuppdelningen, hemställa om förnyat förslag grundat på systemet fyraårigt gymnasium som normalform anknutet till realskolas eller kommunal mellanskolas näst sista klass, samt organiserat med beaktande av vad här ovan anförts beträffande gymnasiets inre anordning och studiesätt;

5) för budgetåret 1927—1928 uppföra de i propositionen begärda anslagen med de belopp, med vilka de av Kungl. Maj:t föreslagits skola utgå, dock med de jämkningar, som kunna påkallas av ett bifall till här ovan framställda förslag, varvid hemställes, att de erforderliga jämkningarna må av vederbörande utskott närmare angivas.

Stockholm den 18 mars 1927.

J. Bergman.